

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i4.631>**В. В. Арешонков***orcid.org/0000-0003-1776-1220**кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії**з проблем протидії злочинності**Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДНИКА ТЕХНОЛОГІЙ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Постановка проблеми. Тематику суб'єктів проведено техніко-криміналістичних досліджень, окрім власне теоретичного складника (поняття, ознаки, різновиди тощо), необхідно також розглянути через призму завдань криміналістики щодо розроблення науково обґрунтованих рекомендацій з підвищення ефективності процесу збирання, дослідження і використання доказів.

З огляду на практичну роз'єднаність суб'єктів доекспертних та експертних техніко-криміналістичних досліджень необхідно розглянути питання про можливу уніфікацію вказаних суб'єктів, їх об'єднання загальною метою та єдиною технологією. Актуальність зазначеного виходить із того, що, на наше переконання, пошук об'єктів, їх огляд, попереднє та експертне дослідження разом як раз і складають єдину технологію отримання криміналістично-значущої інформації.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Різними аспектами проблематики, пов'язаної з суб'єктами криміналістичних досліджень, у різні часи займалися Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.О. Волинський, І.О. Ієрусалимов, А.В. Іщенко, В.Г. Коломацький, І.М. Лузгін, Н.П. Майліс, І.В. Пиріг, В.А. Снетков, Н.В. Терзієв, Н.М. Ткаченко, В.Ю Шепітько, О.О. Юхно, В.В. Юсупов та інші. Проте, оскільки техніко-криміналістичні дослідження як цілісна технологія авторами не розглядалась, окремі питання суб'єктів таких досліджень залишилися не достатньо вивченими.

Мета дослідження. З огляду на зазначене вище метою статті є з'ясування проблематики, пов'язаної з суб'єктами техніко-криміналістичних досліджень, яка негативно впливає на ефективність досліджень цієї категорії, та розробка пропозицій щодо усунення наявних недоліків.

Виклад основного матеріалу. Технологія (від грец. – ремесло, майстерність, вчення, наука)

згідно з визначенням Великого тлумачного словника сучасної української мови – це сукупність знань, відомостей про послідовність окремих технологічних операцій, або ж сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, проведення різних виробничих операцій [1, с. 1245]. Звичайно, що вплив технологій на результати виробництва загалом, безумовно, виходить за межі предмету криміналістичної науки, а тому детально не розглядається нами у статті.

Разом із тим будь-яка технологія передбачає наявність таких елементів, як: технологічний об'єкт; технологічні засоби; носій (суб'єкт) технологічних функцій; рівень технологічного розвитку [2].

Порівнюючи визначення та елементи технології із запропонованим нами визначенням техніко-криміналістичних досліджень та наявними ознаками суб'єкта, можна дійти висновку про певне співпадіння наукових категорій між собою. Так, у виді технологічного об'єкту можна уявити об'єкт техніко-криміналістичного дослідження; під технологічними засобами – засоби криміналістичної техніки; носієм технологічних функцій у досліджуваному випадку є суб'єкт техніко-криміналістичних досліджень; а рівень технологічного розвитку визначатиметься наявністю спеціальних криміналістичних знань та вмінь користуватися засобами криміналістичної техніки.

Звернення до технологічного підходу зумовлене необхідністю оптимізації діяльності суб'єкта техніко-криміналістичного дослідження у процесі досудового розслідування, змістом якої повинна стати відповідна технологія проведення техніко-криміналістичного дослідження як підхід (основна ідея), застосування якого підвищить ефективність та якість використання спеціальних криміналістичних знань та техніко-криміналістичних засобів.

Так, А.А. Патик вказує, що зазвичай на злочини виїжджають інспектори-криміналісти Національної поліції України, що не мають права проводити судові експертизи об'єктів, які вони вилучили під час огляду місця події. Наслідком цього є значна кількість недбало зібраних матеріалів (зразків, об'єктів), оскільки інспектору не доведеться з ними працювати, адже на цьому його роботу завершено, а експертизу проводитиме судовий експерт Експертної служби (звісно, якщо слід виявиться придатним для дослідження) [3, с. 139].

На продовження вказаного слід навести дані дослідження С.М. Лозової та А.О. Лозового, згідно з яким 55% відбитків пальців і долоней рук, направлених на дактилоскопічну експертизу, виявляються непридатними для ідентифікації [4, с. 145].

Тобто більше половини слідів, вилучених у процесі огляду місця події та інших невербальних слідчих (розшукових) дій, знищені, зіпсовані чи спотворені стороною обвинувачення під час проведення доекспертних підвидів техніко-криміналістичних досліджень. Такі результати, на наш погляд, є вкрай незадовільними і потребують негайного втручання.

У разі розгляду техніко-криміналістичного дослідження як єдиного технологічного процесу від моменту пошуку об'єкта до завершення експертизи розробка дієвої технології діяльності суб'єкта можлива шляхом надання рекомендацій щодо усунення проблем, виявлених у результаті аналізу законодавства, судово-слідчої та судово-експертної практики.

У менеджменті якості усталеною є практика застосування Hazard Analysis and Critical Control Point (далі – НАССР) – методу аналізу ризиків та визначення критичних контрольних точок. Останні визначаються як етапи визначення безпеки продукції, на яких стає можливим здійснити заходи, метою яких є усунення, попередження або приведення до прийнятного рівня факторів, які становлять загрозу продукції (для цілей нашої роботи – предмету дослідження прим. автора) [5].

Адаптуючи сутність методу НАССР для забезпечення цілей аналізу проблемних моментів функціонування технологічного процесу техніко-криміналістичного дослідження, слід вказати, що під час розроблення програм-передумов вказаної технології, окрім законодавчої регламентації доекспертної та експертної діяльності, необхідно враховувати фактичні та нормативні вимоги, які пред'являються до суб'єктів вказаного виду криміналістичних досліджень, а саме в частині наявності спеціальних криміналістичних знань та вмінь використовувати засоби криміналістичної техніки.

Загалом, узагальнюючи підходи вчених щодо чинників, які визначають ефективність вказаної діяльності, можна дійти висновку про її залежність:

– по-перше, від суб'єктів зазначеної діяльності, а саме від їх криміналістичних знань щодо пошуку, виявлення, огляду та попереднього дослідження об'єктів з використанням засобів криміналістичної техніки;

– по-друге, від наявності та відповідності сучасним вимогам науково-технічного прогресу використовуваної криміналістичної техніки.

Отже, не деталізуючи особливості технічного забезпечення техніко-криміналістичних досліджень, оскільки вони є предметом окремого наукового вивчення, зупинимось на дослідженні кваліфікаційних вимог до рівня спеціальних криміналістичних знань суб'єктів проведення доекспертних та експертних техніко-криміналістичних досліджень та способу їх підтвердження у різних органах досудового розслідування та спеціальних експертних установах:

1) *Державне бюро розслідувань*. Кваліфікаційні вимоги та критерії професійної придатності для зайняття посади слідчого першого слідчого відділу Першого управління організації досудових розслідувань Державного бюро розслідувань, затверджених наказом Державного бюро розслідувань від 07.03.2018 № 21, не містять вимог щодо необхідності слідчому володіти спеціальними криміналістичними знаннями, засобами криміналістичної техніки, способами виявлення, закріплення та вилучення матеріальних об'єктів чи їх слідів [6].

Водночас Кваліфікаційні вимоги та критерії професійної придатності для зайняття посади провідного спеціаліста відділу криміналістики та експертної роботи Другого управління організації досудових розслідувань (Управління з розслідування злочинів, вчинених працівниками правоохоронних органів та у сфері правосуддя) Державного бюро розслідувань, затверджені наказом Державного бюро розслідувань від 07.03.2018 № 21, у розділі «Професійні знання» містить такі вимоги: володіння методиками і технологіями теорії криміналістики; володіння криміналістичною технікою; знання правил збору речових доказів; досвід пошукової діяльності на місці події; досвід формулювання робочої гіпотези та розробки плану дослідження тощо [7].

2) *Національне антикорупційне бюро України*. Окремі підрозділи техніко-криміналістичного забезпечення у структурі Національного антикорупційного бюро України відсутні.

Водночас профіль посади «Детектив відділу детективів підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України», затверджений Директором НАБУ 26.11.2019, містить загальне формулювання у вигляді необхідності знання методів криміналістичного дослідження [8].

3) *Національна поліція України*. Опис конкурсу на заняття вакансії «Слідчий ГУНП в області»

містить розділи «Основні службові обов'язки», «Бажані якості та навички», «Вимоги до кандидатів» та інші. Жоден з указаних розділів не містить вимог щодо наявності спеціальних криміналістичних знань чи вміння користуватися засобами криміналістичної техніки [9].

Проте у Довіднику типових професійно-кваліфікаційних характеристик основних посад працівників Міністерства внутрішніх справ України, затвердженому наказом МВС України від 24.03.2006 № 301 [10], визначено кваліфікаційні вимоги до посади слідчого – «вища освіта відповідно до фаху професійної діяльності в ОВС за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, бакалавра. Без вимог до стажу роботи». У той же час у розділі «Повинен знати» зазначено про «криміналістичну техніку та методи її застосування в досудовому слідстві», «методику застосування оперативної та криміналістичної техніки», «зміст та призначення криміналістичних та інших обліків». До речі, щодо оперуповноваженого саме таких вимог Довідник не має.

Аналізований нами Довідник не має кваліфікаційних вимог до посади інспектор-криміналіст, оскільки на час його укладення вказаної посади, як і самої Національної поліції України, ще не існувало. Водночас він містить вимоги до старших експертів та експертів, які повинні знати: «криміналістичну техніку, яка використовується під час проведення слідчих дій», «методи виявлення, вилучення, фіксації та пакування слідової та іншої інформації на місці події та у лабораторних умовах», «методи попереднього дослідження виявленої інформації та надання за його результатами розшукової інформації».

Таке широке визначення кваліфікаційних вимог сприяє залученню експерта до проведення не лише експертиз, а і таких наразі не властивих йому доекспертних техніко-криміналістичних досліджень, як пошук та огляд об'єкта, його попереднє дослідження у процесі слідчої (розшукової) дії та перевірка об'єкта за криміналістичними обліками.

4) *Органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.* Відповідно до п. 352.1 статті 352 ПК України на службу до податкової міліції приймаються на контрактній основі громадяни України, які мають відповідну освіту, здатні за своїми особистими, діловими, моральними якостями та станом здоров'я виконувати обов'язки відповідно до покладених на податкову міліцію завдань [11].

Вказані вимоги конкретизовані в Описі курсу на заняття посади слідчого податкової міліції ГУДФС в області, який містить вказівку на необхідність наявності вищої юридичної освіти, водночас не містить вимог щодо наявності спеціальних криміналістичних знань чи вміння користуватися засобами криміналістичної техніки [12].

5) *Служба безпеки України.* Відомості щодо наявності посад спеціалістів з криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, а також кваліфікаційні вимоги до слідчих та вказаних спеціалістів отримати з відкритих джерел не представилось можливим.

Підсумовуючи викладене щодо суб'єктів доекспертних видів дослідження, необхідно зазначити, що нечіткість формулювань та невизначеність питань щодо форми підготовки, отриманої кваліфікації та спеціалізації у нормативних документах та кваліфікаційних вимогах до посад слідчого, детектива, інспектора-криміналіста на практиці призводять до фактичної «легалізації» низького рівня спеціальних криміналістичних знань та невміння користуватися криміналістичною технікою.

6) *Державні спеціалізовані експертні установи.* Відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [13].

Ці вимоги забезпечують гарантії фаховості суб'єкта експертного виду техніко-криміналістичних досліджень та унеможливають призначення на вказані посади осіб, які через свою непрофесійність можуть завдати шкоду інтересам кримінального судочинства, правам і свободам його учасників.

Висновки. Суб'єкти техніко-криміналістичних досліджень законодавчо розподілені на дві групи: 1) ті, що проводять доекспертні дослідження та 2) ті, що проводять експертні дослідження. Вимоги до наявності та документального підтвердження рівня спеціальних криміналістичних знань і вмінь використання засобів криміналістичної техніки різняться кардинально: від вимог вищої освіти та документального підтвердження кваліфікації за кожною окремою експертною спеціальністю (для суб'єктів експертних досліджень) до загальних абстрактних невиправдано спрощених формулювань посадових компетентностей (для суб'єктів доекспертних досліджень).

Вказане і є тією критичною контрольною точкою – прогалиною, наявність якої негативно впливає на ефективність усього технологічного процесу техніко-криміналістичних досліджень.

Тому ми пропонуємо уніфікувати кваліфікаційні вимоги як для суб'єктів доекспертних, так і для суб'єктів експертних підвидів техніко-криміналістичних досліджень. Однакові професійні вимоги до суб'єктів доекспертних техніко-криміналістичних досліджень будуть сприяти підвищенню їх компетентності та, відповідно, підвищенню якості та ефективності проведення пошуку

слідів, їх огляду, попередньому дослідженню та перевірці за криміналістичними обліками. Шляхом визначення та впровадження єдиних кваліфікаційних вимог стосовно суб'єктів доекспертних досліджень можна уніфікувати процес їх підготовки, звичайно із урахуванням категорії займаної посади, та, як результат, «уніфікувати» безпосереднє вивчення слідів кримінального правопорушення на стадії досудового розслідування та отримувати якісну слідову інформацію для подальшого проведення експертних техніко-криміналістичних досліджень. Саме таким чином буде забезпечуватися технологічність техніко-криміналістичних досліджень.

Єдині кваліфікаційні вимоги до суб'єктів доекспертних техніко-криміналістичних досліджень доцільно затвердити спільним наказом тих відомств, у яких працюють відповідні фахівці. Загальний нормативний базис щодо компетентності суб'єктів доекспертних досліджень забезпечить універсальні стандарти техніко-криміналістичної діяльності суб'єктів, що унеможливить нормативні колізії та практичні недоліки під час здійснення пошуку та огляду слідів, їх попереднього дослідження та перевірці за криміналістичними обліками.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
2. Технологія. Дані із вільної енциклопедії «Вікіпедія». URL: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Технологія> (дата звернення 04.10.2020).
3. Пагик А.А. Стагус, повноваження та відповідальність спеціаліста й інспектора-криміналіста в кримінальному процесі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 133–142.
4. Лозова С.М., Лозовий А.О. Проблемні питання взаємодії між підрозділами експертної служби МВС України та Національної поліції України / *тези науково-практичної конференції «Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики»* (присвячена пам'яті Заслуженого професора М. С. Бокаріуса). Харків, 20 грудня 2016 року. С. 143–147.
5. Критические контрольные точки. ИнтерКонсалт. URL: <https://www.iksystems.ru/a74> (дата звернення 04.10.2020).
6. Кваліфікаційні вимоги та критерії професійної придатності для зайняття посади слідчого першого слідчого відділу Першого управління організації досудових розслідувань Державного бюро розслідувань, затверджених наказом Державного бюро розслідувань від 07.03.2018 № 21. URL: <https://dbr.gov.ua/vakansii/archive> (дата звернення 05.10.2020).
7. Кваліфікаційні вимоги та критерії професійної придатності для зайняття посади провідного спеціаліста відділу криміналістики та експертної роботи Другого управління організації досудових розслідувань (Управління з розслідування злочинів, вчинених працівниками правоохоронних органів та у сфері правосуддя) Державного бюро розслідувань, затверджені наказом Державного бюро розслідувань від 07.03.2018 № 21. URL: <https://dbr.gov.ua/vakansii/archive> (дата звернення 05.10.2020).

8. Профіль посади «Детектив відділу детективів підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України», затверджений Директором НАБУ А. Ситником 26.11.2019. URL: <https://nabu.gov.ua/vakansii> (дата звернення 05.10.2020).

9. Конкурс на посаду Слідчий у ГУНП в Запорізькій області. URL: https://nabir.np.gov.ua/index.php?r=recruitment/process_recruitment&id=3579 (дата звернення 05.10.2020).

10. Довідник типових професійно-кваліфікаційних характеристик основних посад працівників Міністерства внутрішніх справ України та Галузевої класифікації основних посад працівників Міністерства внутрішніх справ України, затверджений наказом МВС України від 24.03.2006 № 301.

11. Податковий кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112). Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 06.10.2020).

12. Запрошуємо на роботу: відкрито вакансії у податковій міліції фіскальної служби Запорізької області. URL: <http://zp.sfs.gov.ua/dfs-u-regioni/robotaz-personalom/vakansii/352460.html> (дата звернення 05.10.2020).

13. Закон України «Про судову експертизу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст. 232). Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 06.10.2020).

Анотація

Арешонков В. В. До питання вдосконалення суб'єктного складника технології техніко-криміналістичних досліджень. – Стаття.

Стаття присвячена вивченню окремих питань ефективності технології техніко-криміналістичних досліджень, які пов'язані із суб'єктами таких досліджень. У ній досліджено проблематику цього питання, яка негативно впливає на ефективність досліджень цієї категорії, та запропоновані рекомендації з усунення негативних чинників. Також у ній описується власне сам технологічний підхід до процесу досліджень матеріальних об'єктів, які вилучаються під час досудового розслідування злочинів. При цьому констатується, що звернення до технологічного підходу зумовлене необхідністю оптимізації діяльності суб'єкта техніко-криміналістичного дослідження у процесі досудового розслідування, змістом якої повинна стати відповідна технологія проведення техніко-криміналістичного дослідження як підхід (основна ідея), застосування якого підвищить ефективність та якість використання спеціальних криміналістичних знань та техніко-криміналістичних засобів. Узагальнено підходи учених щодо чинників, які визначають ефективність вказаної діяльності, констатовано її залежність від суб'єктів зазначеної діяльності, а саме від їх криміналістичних знань щодо пошуку, виявлення, огляду та попереднього дослідження об'єктів з використанням засобів криміналістичної техніки. Наголошується на тому, що критичною контрольною точкою – прогалиною, наявність якої негативно впливає на ефективність усього технологічного процесу техніко-криміналістичних досліджень, є те, що вимоги до наявності та документального підтвердження рівня спеціальних криміналістичних знань і вмінь використання засобів криміналістичної техніки різняться кардинально: від вимог вищої освіти та документального підтвердження квалі-

фікації за кожною окремою експертною спеціальністю до загальних абстрактних невиправдано спрощених формулювань посадових компетентностей. На основі цього запропоновано уніфікувати кваліфікаційні вимоги як для суб'єктів доекспертних, так і для суб'єктів експертних підвидів техніко-криміналістичних досліджень. Наголошується на тому, що однакові професійні вимоги до суб'єктів доекспертних техніко-криміналістичних досліджень будуть сприяти підвищенню їх компетентності та, відповідно, підвищенню якості та ефективності проведення пошуку слідів, їх огляду, попередньому дослідженню та перевірці за криміналістичними об'єктами.

Ключові слова: криміналістична техніка, суб'єкт дослідження, спеціаліст, експерт, кваліфікаційні вимоги.

Summary

Areshonkov V. V. On the issue of improving the subjective component of the technology of technical-forensic research. – Article.

The article is devoted to the study of certain issues of the effectiveness of the technology of technical-forensic research, which are related to the subjects of such research. It explores the issues of this issue, which negatively affects the effectiveness of research in this category and offers recommendations for eliminating negative factors. It also describes the technological approach to the process of research of material objects that are seized during the pre-trial investigation of crimes. It is stated that the appeal to the technological approach is due

to the need to optimize the activities of the subject of forensic investigation during the pre-trial investigation, the content of which should be the appropriate technology of technical-forensic research as an approach (basic idea), which will increase efficiency and quality of use. special forensic knowledge and forensic tools. Generalization of scientists' approaches to the factors that determine the effectiveness of these activities, its dependence on the subjects of these activities, namely their forensic knowledge of the search, detection, inspection and preliminary study of objects using forensic techniques. It is emphasized that the critical control point – a gap, the presence of which negatively affects the efficiency of the entire technological process of technical-forensic research, is that the requirements for the availability and documentary evidence of special forensic knowledge and skills of technical-forensic research differ dramatically – from requirements of higher education and documentary proof of qualification in each separate expert specialty to the general abstract unjustifiably simplified formulations of job competencies. Based on this, it is proposed to unify the qualification requirements for both subjects of pre-expert and for subjects of expert subtypes of technical-forensic research. It is emphasized that the same professional requirements for the subjects of pre-expert technical-forensic research will help to increase their competence and, accordingly, improve the quality and efficiency of the search for traces, their review, preliminary examination and verification of forensic records.

Key words: forensic technique, subject of research, specialist, expert, qualification requirements.